

- раціональніше використовувати кошти соціального страхування через уникнення дублювання страховими фондами функцій, пов'язаних із формуванням страхових коштів, що спрямовуються на утримання адміністративного апарату;
- забезпечити повну прозорість фінансових потоків для суб'єктів системи соціального страхування;
- більшою мірою переорієнтувати функції та структури фондів соціального страхування на роботу із застрахованими особами, на профілактичні заходи;
- ввести загальнообов'язкове державне соціальне медичне страхування без збільшення навантаження на фонд оплати праці.
- Із запровадженням законопроекту:
- зберігається побудована в нашій країні система соціального страхування: страховий принцип фінансування видатків на соціальну сферу, відокремлення коштів державного бюджету та бюджету соціального страхування, управління фондами на паритетних засадах;
- залишаються всі наявні страхові фонди із збереженням всіх основних їхніх функцій: керівництва та управління окремими видами соціального страхування, акумуляція страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечення фінансування виплат за соціальним страхуванням;
- забезпечиться єдиний порядок планування дохідної частини бюджетів фондів, зменшиться навантаження на роботодавця, пов'язане з адмініструванням сплати страхових внесків.

Література

1. Журнали "Соціальне страхування". – К. : ТОВ "Ніка-принт"; 2008 № 9-12.

2. Законопроект "Про систему збору та обліку єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування" № 2691 від 07.12.2006 р. [Електрон. ресурс]. – Доступний з: <http://www.liga/kiev/ua>.

УДК 336.76

*Здобувач А.М. Бутів; здобувач І.Є. Колодій;
здобувач Г.Є. Шпаргало – Львівська КА*

СТАНОВЛЕННЯ ГРОШОВИХ СИСТЕМ В УМОВАХ РИНКОВИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Розглянуто теоретичні та практичні аспекти формування та регулювання грошових систем у взаємозв'язку з трансформаційними процесами під час переходу від адміністративно-командних до ринкових економік.

*Competitor A.M. Bytov; competitor I.Ye. Kolodiy;
competitor G.Ye. Shpargalo – L'viv commercial academy*

Formation of monetary systems under market economy transition

Theoretical and practical aspects of monetary system formation and specifics instruments and method of monetary regulation in conditions of transition from planning economy toward market economy are considered.

Вступ. Під час трансформації економічної системи країни Балтії, СНД, Центральної та Східної Європи, а також Китай постали перед проблемою створення такої грошово-кредитної системи, яка б відповідала вимогам часу, сприяла ринковим перетворенням та економічному зростанню, забезпечувала б прискорення залучення національних економік у світове господар-

ство. Проблеми формування грошових систем та їхнє регулювання в умовах ринкових трансформацій досліджено в працях низки українських вчених Б.П. Адамика, О.С. Любунь, І.О. Лютого, А.М. Мороза, М.Ф. Пуховкіної, М.І. Савлука [1-4]. Проте не всі питання розглянуто з достатньою повнотою, зокрема щодо ув'язки формування грошових систем і трансформації економіки й запровадження ринкових механізмів.

Постановка завдання. У зв'язку з цим завдання цього дослідження полягає у розкритті взаємозв'язків між формуванням національних грошових систем й тактикою і стратегією ринкових перетворень, зокрема у проведенні взаємопов'язаної оцінки успішності проведених реформ та ефективності формування національних грошових систем і їхнього грошово-кредитного регулювання. З цією метою розглянемо також загальні стратегії реформ та місце і роль у них грошових реформ й грошово-кредитної політики.

Виклад основного матеріалу. Перехідний характер економіки зумовлює поєднання елементів, які є наслідком багаторічного панування адміністративно-командної системи та складових ринкової економіки. Це впливає на специфіку грошової системи в перехідній економіці, адже їй властиві як риси неринкової грошової системи з наголосом на адміністративних методах грошового регулювання, так і становлення та посилення ролі елементів ринкової грошової системи, що характеризується передусім економічними методами впливу на грошовий ринок.

Визначення завдань перетворень у межах національної грошової системи ґрунтується на аналізі трансформаційних процесів загалом, адже грошова система охоплює всі економічні відносини, пов'язані з рухом грошей у різних сферах економіки та з усіма формами грошових розрахунків. Усі складові такої системи щільно взаємопов'язані та перебувають під впливом багатьох чинників: матеріальних, інституційних, господарських, соціальних тощо. Тому успіх розвитку грошових систем визначають радикальністю та ефективністю перетворень у відносинах власності та управління, ціновому регулюванні та структурній перебудові. Внаслідок спільності соціально-економічних умов і завдань реформування особливий інтерес становить досвід ринкових перетворень у Росії, країнах Східної Європи та країнах – колишніх республіках Югославії. Економісти відзначають очевидні розбіжності як в економічних результатах, досягнутих різними країнами з перехідною економікою, так і в глибині перетворень і темпах, якими вони відбуваються.

Виникають дискусії щодо критеріїв оцінки успішності трансформаційних процесів. Найпоширенішими показниками результативності реформ є динаміка валового національного продукту (валового внутрішнього продукту) та реальних доходів населення. При цьому треба враховувати, що показник ВВП (ВВП) суто грошовий, тому не може слугувати досконалим критерієм перетворень у реальному секторі економіки, адже найскладнішою та найважливішою сучасною проблемою реформування більшості перехідних економік є структурна перебудова і технологічне оновлення. Розглядаючи динаміку темпів зростання (спаду) виробництва ВВП в 90-х роках ХХ ст., економісти, зазвичай, виокремлюють кілька груп перехідних систем. До пер-

шої групи належать країни, для яких на початковому етапі трансформації була характерна "макроекономічна яма", тобто істотне (кризове) зниження обсягів виробництва в 1990-1992 рр. з наступним різким уповільненням спаду та виходом в 1993-1994 рр. (в Польщі 1992 р.) на траєкторію зростання. Сюди входять Польща, Чехія, Словенія, Словаччина, Хорватія, Угорщина, а також країни, вихід яких з кризи був повільніший – Болгарія, Румунія, Албанія, Литва, Латвія, Вірменія. Для другої групи країн на першому етапі реформування був характерний неперервний нерівномірно уповільнений спад, що мав певні особливості в кожній країні. До цієї групи належать Росія, Білорусь, Україна, Югославія, Грузія, Вірменія, Азербайджан. Особливе місце посідають країни з неперервним швидким зростанням: Китай, В'єтнам – так звана третя група країн із трансформаційною економікою.

З іншого боку, для пояснення динаміки національного продукту спостерігають за розгортанням інфляційних процесів, оскільки стабілізація грошового ринку вважають одним із найважливіших критеріїв успішності економічних перетворень. На підставі цього можна виокремити кілька груп країн. Для першої групи характерне помірно рівномірне зростання цін. Це Чехія, Словенія, Угорщина. У Китаї підвищення рівня цін наприкінці 90-х років ХХ ст. змінилося дефляцією. Для другої групи властивий різкий одноразовий вибух цін з подальшим уповільненням темпів інфляції. Це передусім Словенія, Югославія, Македонія, Хорватія. Третя група характеризується постійним зростанням інфляції на першому етапі реформ. Це ті держави, в яких спалахнули військові конфлікти (Вірменія, Грузія, Азербайджан). Для четвертої групи країн характерний інфляційний "горб" – Латвія, Естонія, Литва, а також Болгарія. До цієї групи можна віднести також Росію і Україну, але амплітуда цінових коливань тут була значно більша, а боротьба з інфляцією – менш успішна.

Припинення інфляції є одним із найбільших досягнень стабілізації політики в Україні. І це має сенс, оскільки на початку 90-х років ХХ ст. Україну спіткала гіперінфляція, що загрожувала економіці повним розвалом, втратою будь-яких економічних стимулів. Водночас у багатьох країнах нагромаджений позитивний досвід економічного зростання за умов високої інфляції. Прикладом є Бразилія 90-х років ХХ ст., де 1994 р. за темпу зростання споживчих цін у 27 разів (2668,5 %), ВВП зріс на 5,7 % [5, с. 211]. Упродовж багатьох років високими темпами інфляції супроводжується досить швидке економічне зростання в Туреччині. Зокрема, 1997 р. індекс споживчих цін (ІСЦ) у цій країні зріс на 99,1 %, а реальний ВВП – на 8,3 % [6, с. 41-42].

Економічна практика свідчить, що можлива й інша ситуація, коли відсутність інфляції не гарантує економічного зростання. Свідчення цьому – розвиток подій у таких високорозвинених країнах, як Японія, Швеція, Швейцарія. Так, в Японії 1998 р. характеризувався приростом ІСЦ лише на 0,6 %, а 1999 р. – зниженням на 0,3 %. Тому реальний ВВП 1998 р. скоротився на 2,5 %, а 1999 р. зріс лише на 0,2 % [6, с. 41-42]. Усе це дає підстави для висновку про неоднозначність зв'язку між зростанням цін в економіці та можливостями її розвитку.

На наш погляд, заслуговує на увагу аналіз позитивних результатів реформування залежно від обраної стратегії трансформації, адже частина країн з перехідною економікою обрала шлях "шокової терапії", орієнтованої на швидкі радикальні зміни у всіх сферах (ліберальну стратегію), а деякі країни пішли шляхом поступових перетворень. Результати реформування слугують дослідникам підставою для висновку про відсутність однозначного зв'язку між обраною стратегією та успіхами в реформуванні. Тому наголошують на потребі адекватного врахування соціальних та економічних передумов реформування під час вибору шляхів трансформації. Практика свідчить, що країни, які достатньо враховують ці передумови та національні особливості, а також проводять послідовні реформи, досягли істотно вищих результатів за меншої лібералізації порівняно з країнами, що застосували "шокову терапію", але недостатньо послідовно і за відсутності потрібних передумов. Зокрема, радикальну лібералізацію в Росії більшість економістів вважають помилкою, що зумовила розквіт тіньової економіки, корупції, інфляції та економічної кризи.

Відтоді керівник Робочого центру економічних реформ при уряді Російської Федерації В. Мау висловлює думку, що термін "шокова терапія" найчастіше вживають щодо невдалих спроб стабілізації. "Стосовно цього шокова терапія в Росії справді кепська, але кепська своєю непослідовністю та незавершеністю" [8, с. 5]. Тому В. Мау наголошує, що докори з приводу хибності подібного курсу щодо тих країн, в яких соціальна стабілізація відбувалася хоч і важко, але успішно, не висловлюються (Естонія, Литва, Латвія, Польща). На думку віце-президента Російської академії наук А.Д. Некіпелова, дискусійним є питання про ступінь ринковості російської економіки. Адже про невідповідність її ринковим критеріям свідчить низка деформацій у господарській системі: непередбачуваність реакції економіки на типові заходи економічної політики, поширена донедавна натуралізація господарських зв'язків, парадоксальність наслідків державних рестрикцій, що посилюють фіскальний дефіцит, недостатність реальних грошей, інші аномалії [8, с. 14-15].

Сучасну російську економіку, на наш погляд, досить обґрунтовано характеризують як конгломерат економіки радянського типу з економікою первісного нагромадження [9, с. 42]. Виявами цього є деградація відтворювальної структури, що виражається в неухильному зниженні частки наукомісткого сектора за одночасного зростання сировинно-орієнтованого сектору та в посиленні загрози повного руйнування виробничої інфраструктури в ключових галузях народного господарства. Про це свідчить також автономізація банківського сектору, нерозвиненість сфери послуг, деформація ціннісних пропорцій у визначенні складових капіталу та природних ресурсів. Більшість економістів причини деформації вбачають у неефективній приватизації, формуванні нераціональної системи корпоративного управління, допущенні некерованості державного сектору. Створення умов для перетікання ресурсів із державного сектору в приватний спричинило втрату стимулів до розширення виробництва на користь фінансових спекуляцій, розрив між реальним і грошовим сектором. "Чи варто дивуватися тому, що впродовж багатьох років відсоткова ставка не стосувалася віддачі від капіталу у виробничій сфері: а-

дже вона орієнтувалася на "ефективність" розтягування раніше створеного, а не на створення нового", – вважає А.Д. Некіпелов [8, с. 15].

Розбалансованість на грошовому і товарному ринках, що виявилася у недостатності грошей для обслуговування боргових зобов'язань підприємств, розповсюдженні бартеру та натуралізації господарського обігу, економісти здебільшого пояснюють різким скороченням реальної грошової маси, що спостерігалось під час реформування. Причиною цього стало галопуюче випереджувальне зростання цін порівняно зі збільшенням номінальної грошової маси. Варто зазначити, що останні роки характеризуються істотним припливом валюти на російський грошовий ринок. Насамперед це пов'язано зі сприятливою кон'юктурою на світових сировинних ринках, зокрема на ринку нафти. Сума валютних резервів Росії за 2000-2005 рр. становила 167 млрд дол. США, тоді як у країнах Центрально-Східної Європи вона досягла 39 млрд дол. США [10, с. 41]. Водночас попри збільшення обсягів валютних ресурсів лише менша їхня частина надходить у реальний грошовий обіг. Проблема полягає в тому, що переважну частину вільних грошей вилучають на обслуговування державних структур для збільшення резервів банківської системи. Фінансова стабілізація російської економіки стримується також нагромадженням великого запасу вільних грошових активів у системі комерційних банків, що "нависають" над грошовим ринком. Проблема полягає у пошуку шляхів підвищення ефективності використання цих вільних грошових запасів.

На наш погляд, за умов, коли найпривабливіші активи вже мають свого власника, а ринок землі лише формується, вихід варто шукати на шляху розширення грошової маси, що могла б підтримати розвиток реального сектору економіки. У сучасній літературі переважає думка про сприятливий ефект збільшення грошової маси як для поточного вирішення проблем економіки, так і на віддаленішу перспективу.

На сьогодні фактично одностайною є позиція теоретиків і практиків щодо потреби переорієнтації на суто прагматичну стратегію відродження економіки за рахунок розвитку продуктивних сил. Тому увагу акцентують на потребі інституційних змін, адміністративної та політичної реформи, що стане основою ефективного макроекономічного регулювання, виявлення та узгодження суспільних інтересів, забезпечення довготермінового зростання економіки на основі її оновлення, реалізації інновацій. За даними експертів, найбільших успіхів у ринковому реформуванні серед 25 країн Центральної та Східної Європи і СНД досягли: Угорщина, Чехія і Польща. Оцінку здійснювали із врахуванням зростання ВВП та рівня інфляції, а також за темпами та успішністю приватизації, залучення іноземного капіталу, станом платіжного балансу, лібералізацією ринку капіталу, вільним обмінним курсом і скасуванням обмежень у зовнішній торгівлі.

Істотну роль у становленні грошових систем багатьох країн з перехідною економікою відіграло запровадження національної валюти. Це сталося Росії (1992), Білорусі, Вірменії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Туркменистану (1993); Азербайджану та Узбекистану (1994), Грузії і Таджикистану (1995), України (1996). Грошова реформа в цих країнах стала базою

для подальшої реалізації стабілізаційних програм, адже внаслідок розвалу адміністративно-командної економіки грошова система опинилася теж у стані глибокої кризи. Стратегія і тактика реформування у грошовій сфері визначалися специфікою соціально-економічних умов кожної країни.

В Україні грошова реформа проводилася у кілька етапів. Розвал грошового ринку та нескоординованість грошової політики в межах СНД спонукали до запровадження у 1992 р. купоно-карбованця як доповнювального (стосовно рублевої грошової маси) грошового засобу. Купоно-карбованець, що виступав квазігрошима, не виконував жодної грошової функції. Готівковий обіг у купонах повністю відірвався від безготівкового, що відбувався у рублях. Внаслідок цього посилились процеси "втечі" грошей в Росію, розширення спекулятивного грошового обігу. На думку М.І. Савлука, купоно-карбованець взяв на себе левову частку фінансових негараздів перехідного періоду та виконав цим свою історично-жертвну місію [11, с. 177].

А. Гальчинський наголошує на тому, що вихід з рублевої зони відбувався некваліфіковано, з багатьма помилками. Внаслідок цього Росія висунула проти України сумнівний щодо державного боргу позов – 2,5 млрд дол., який було визнано. "Важко зрозуміти, як ми змогли вижити за такої сурогатної грошової системи" [12, с. 9]. Запізнення у грошовій реформі порівняно з іншими пострадянськими країнами пояснюють передусім недооцінкою стратегічного значення повноцінної національної валюти для забезпечення кардинальних перетворень в економічній системі загалом. Незважаючи на розвиток приватизації, лібералізацію цін і зовнішніх економічних зв'язків, запровадження гривні не було забезпечене попередньою глибокою структурною перебудовою, оздоровленням бюджетної політики. Саме пряме емісійне обслуговування фіскального дефіциту в 1993-1996 рр. спричинило, на думку багатьох економістів, обвальне підвищення цін. Лише 1993 р. НБУ збільшив емісію готівки майже в 30 разів [12, с. 9].

Відсутність глибинного реформування в реальному секторі та у фінансових відносинах зумовила дестабілізацію гривні та її істотну девальвацію в 1998 та 1999 рр. При цьому українська національна валюта витримала потужний удар регіональної фінансової кризи 1998 р. Втримати відносну стабільність гривні 1997 р. та з січня по серпень 1998 р. вдавалося завдяки цілеспрямованій політиці монетарної влади у взаємодії з українським урядом і внаслідок залучення іноземних короткотермінових позичок. Прискорене впровадження слідом за Росією "вільного" ринку, необґрунтована лібералізація цін, не підкріплена структурною перебудовою та демонополізацією, заміна рубля псевдогрошима у вигляді купона зумовили різке падіння виробництва, що супроводжувалося сплеском гіперінфляції. Наслідком недостатньо продуманого реформування, що відповідало інтересам лише певних корумпованих соціально-економічних груп, стало руйнування виробничого потенціалу та зuboжіння переважної частини українського народу.

Загалом тривала і глибока економічна криза української економіки, що припинилася 2000 р., мала системний, структурний характер. Потенціал цієї кризи був нагромаджений десятиліттями господарювання за умов адмі-

ністративно-командної економіки. Але зтяжний характер спаду в українській економіці, що була однією з найрозвиненіших і ресурсозабезпечених структурних ланок народногосподарського комплексу СРСР, значною мірою зумовлювався відсутністю чіткої всебічної стратегії реформування.

Як і в Росії, в Україні однією з найгостріших стала проблема тінізації економіки. Перевищення припустимих меж тінізації унеможливує об'єктивний облік товарних і грошових потоків, їхнє ефективне регулювання. Крім цього, активізація тіньового сектору спотворює рух капіталу, розподіл доходів, криміналізує суспільство, посилює соціальну напруженість. За таких умов істотно ускладнюються реформаційні процеси, зокрема формування здорової сучасної грошової системи, ефективної монетарної політики.

Виявом тіньової економіки є підвищений попит на готівку поза банками, а також використання неофіційних готівкових розрахунків для обслуговування ділових операцій та вирішення організаційних проблем. Останнім часом завдяки зусиллям українського уряду та монетарної влади, спрямованим на посилення контролю за рухом коштів, ступінь тінізації дещо знизився. Водночас висловлюють протилежну думку, що впродовж останніх двох років спостерігають приховану тенденцію до зростання рівня тінізації економіки. Хоча з'явилися ознаки економічного зростання, бартер поступається місцем цивілізованим грошовим розрахункам і зміцнюється податкова база, але можливості та стимули до здійснення тіньових ділових операцій і отримання тіньових доходів залишаються великими.

Висновки. Без послідовного цілеспрямованого курсу на валютно-фінансову та кредитну стабілізацію, неможливо забезпечити потрібні умови для успіху трансформаційних процесів і стійкого економічного зростання. З іншого боку, існує нагальність повороту до глибоких і структурних перетворень, прискорення інноваційних процесів у всіх сферах виробництва. Без цього зусилля, спрямовані на стабілізацію грошового ринку, будуть марними. Крім цього, зменшити рівень тінізації економіки можна лише за умови дійсного реформування реального сектору, підкріпленого інституційними змінами. Врешті, підтримка стабільності української національної валюти гривні на фоні дорожчання російського газу і в умовах погіршення кон'юнктури й загострення конкуренції на світових ринках в уже найближчому майбутньому вимагає якісних перетворень у всіх сферах вітчизняної економіки. Темою подальших досліджень може бути узагальнення позитивного досвіду тих країн із перехідною економікою, які досягли помітних успіхів у фінансовій стабілізації та створенні ефективної грошової системи в процесах ринкової трансформації.

Література

1. **Любунь О.С.** Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності : навч. посібник / О.С. Любунь, І.В. Іванець, Б.П. Адамик / за ред. О.С. Любуна. – 2-е вид. [перероб. і доп.]. – К. : Університет економіки та права "Крок", 2005. – 512 с.
2. **Лютий І.О.** Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки : монографія / І.О. Лютий. – К. : Вид-во "Атіка", 2000. – 240 с.

3. **Матвієнко П.В.** Розвиток грошово-кредитних відносин у трансформаційній економіці України / П.В. Матвієнко. – К. : Вид-во "Наук. думка", 2004. – 256 с.
4. **Гроші та кредит** / М.І. Савлук, А.М. Мороз, І.М. Лазепко, М.Ф. Пуховкіна та ін. / за заг. ред. М.І. Савлука. – 4-те вид. [переробл. і доп.]. – К. : Вид. центр КНЕУ, 2006. – 742 с.
5. **Трансформація "модної" економіки України.** Ідеологія. Протириччя. Перспективи. – К. : Вид-во "Логос", 1999. – С. 211-214.
6. **Дроб'язко А.** Розрахунок моделі адекватності приросту монетарної маси темпам інфляції і реального ВВП / А. Дроб'язко // Банківська справа. – 2001. – № 6. – С. 41-42.
7. **Мау В.** Российские экономические реформы глазами западных критиков // Вопросы экономики. – 1999. – № 7. – С. 5-6.
8. **Некипелов А.** Российский кризис и рационализация экономической стратегии // Российский экономический журнал. – 1999. – № 1. – С. 3-15.
9. **Львов Д.С.** Экономика развития. – М. : Изд-во "Экзамен", 2002. – С. 42.
10. **Turner Ph.** Foreign exchange reserve accumulation in emerging markets: what are the domestic implications // BIS Quarterly Review. – 2006. – Sept. – С. 41.
11. **Гроші та кредит** / за ред. М.І. Савлука. – К. : Вид. центр КНЕУ, 2001. – 599 с.
12. **Гальчинський А.** Стабілізація гривні: проблеми та перспективи / А. Гальчинський // Вісник НБУ. – 2002. – № 7. – С. 9-13.

УДК 631.15 *Проф. С.В. Васильчак, д-р екон. наук; аспір. О.Р. Жидяк – Львівський НУ ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С.З. Гжицького*

ФОРМУВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ У РИНКОВИХ УМОВАХ

Розглянуто розвиток фермерських господарств, які вже стали однією з визнаних і рівноправних форм господарювання на селі на основі приватної власності. Саме вони є найбільш пристосовані до ринкових відносин, оскільки в них найповніше реалізуються інтереси виробника, забезпечуючи при цьому потреби споживача.

Ключові слова: фермерське господарство, кооперативи, форми господарювання, виробництво.

Prof. S.V. Vasil'chak; post-graduate O.R. Zhidiyak – Lviv national university veterinary medicine and biotechnologies the name of S.Z. Gzhitskogo

Forming and prospects of farmer economies development in market conditions

Development of farmer economies which already became one of the acknowledged and equal in rights forms of manage on a village on the basis of peculiar is considered in the article. Exactly they are most adjusted to the market relations, as interests of producer will be realized completer in all in them, providing a consumer need here.

Keywords: farmer economy, cooperative stores, forms of manage, production.

Вступ. Економіка аграрного сектора України протягом останніх років характеризується підвищенням ділової активності, зміцненням фінансової і платіжної дисципліни, багатокладністю, різними формами господарювання. Ринкові перетворення в економіці України зумовили формування багатокладної системи господарювання в аграрному секторі, де поряд з державними, приватними, орендними підприємствами, господарськими товариствами, виробничими кооперативами отримали розвиток фермерські господарства. Їх розглядають не як альтернативу великим виробництвам, а як об'єктивно потрібне їхнє доповнення, що дасть змогу більш повно розкрити і використати